

ԼՂՀ ԼՐԱՏՎԱԴԱՇԵՒ ՕՐԵՆՍԴԻՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԶԼՄ-ՆԵՐԻ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՔՆՆԱՏԵՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հ.Մ. Ալեքսանյան

Միջազգային իրավունքի սահմաններում և առանցքային արժեքներում Արցախն իրեն անկախ հանրապետություն է հռչակել 1991թ. սեպտեմբերի 21-ին և առ այսօր հետամուտ է իր անկախության համաշխարհային ճանաչմանը: Դժոխս ոչ մի ակտիվ պաշտոնապես չի ճանաչել ԼՂՀ-ն և նրա հետ չի հաստատել միջպետական և դրանից բխող այլ հարաբերություններ: Միայն Հայաստանի Հանրապետությունը ԼՂՀ-ի հետ ունի խորացող բազմաթվական հարաբերություններ, թեպետ ՀՀ-ն նույնպես առ այսօր պաշտոնապես չի ճանաչել Արցախի անկախությունը: Դրսի աշխարհի կողմից Արցախը բողոքական մեկուսացվածության մեջ է. չի անդամակցում միջազգային սազմակերպություններին, հետևաբար և չունի որոշակի պարտավորություններ նրանց առջև: Միակայն նորանկախ հանրապետությունը հաստատակամորեն քննել է ժողովրդավարացման ծրագիրը և ներքին ներքին ասպարեցում կատարում է միջազգային գործող չափանիշներին համահունչ քայլեր: 2006թ. դեկտեմբերի 10-ին ԼՂՀ-ն ժողովրդական հանրապետի ընդունել է Սահմանադրություն, որով ամրագրվել են ներքին՝ կիսա-նախագահական կառավարմամբ հանրապետական կառուցվածքը և քաղաքացիների ազատ կենսագործունեության բազմաթիվ առկա իրավունքներն ու պարտականություններ: Սահմանադրությամբ հռչակվում է, որ «Ներքին Դարաբարի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, իրավական, ազգայական պետություն է» (ԼՂՀ Սահմանադրություն, հոդված 1.1):

Սահմանադրությամբ՝ ԼՂՀ-ն ճանաչում է մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները՝ որպես անօտարելի և բարձրագույն արժեքներ, ազատության, ազգայության և խաղաղության հիմք: ԼՂՀ-ում ճանաչվում են գաղափարախոսական բազմակարգությունը և բազմակուսակցությունը, նրաշխարհակրում տնտեսական գործունեության ազատությունը և ազատ տնտեսական մրցակցությունը:

Անկախության շրջանում Արցախի տեղեկատվական բնագավառին վերաբերող առաջին օրենսդրական ուղղվածումները ամփոփված են «ԼՂՀ պետական անկախության հիմունքների մասին» սահմանադրական օրենքում, որ ընդունվել էր 1992 թվականի սկզբին: Այստեղ, ի շարք մարդու իրավունքների, շեշտված են նաև խոսքի ազատության և տեղեկատվության ազատության իմպերատիվները: Ապա՝ 7-8 տարի լրատվամիջոցների գործունեությունը արգելվել է կառավարական որոշումներով:

Հանրապետությունում ընդունվել և գործում են նաև բազմաթիվ օրենքներ, որոնք բխում են Սահմանադրության ժողովրդավարական գրույթներից և միտված են կարգավորելու ներքին տարբեր բնագավառները: Առանձին ուղղություններով նույնիսկ նկատվել է ձգտում՝ ընդունելու տարբեր առաջադիմական օրենքներ, մի ուշագրավ հանգամանք, որ կանոնավորվում է նաև տեղեկատվական ոլորտին:

Ներկայումս ԼՂՀ տեղեկատվական դաշտը հիմնականում կարգավորվում է ներքին օրենքներով՝ «Ջանգվածային լրատվության մասին», «Տեղեկատվության ազատության մասին» և «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին»: Առաջին ներքին օրենսդրական ակտերն ընդունվել են 2004թ. նոյեմբերին, իսկ նորոգող՝ լրամշակված տարբերակով՝ 2007թ. նոյեմբերին:

Մենք համամիտ ենք Արցախի և հայաստանյան փորձագետների կողմից ժամանակին որոշված գնահատականներին, որ հիշյալ օրենքները բավական ժողովրդավարական են, համապատասխանում են միջազգային չափանիշներին, այնտեղ չկան անհիմն արգելափակող

պայմաններ, ավելին՝ առանձին կետերով փորք-ինչ առաջ են ԱԴՀ մի շարք երկրների նմանատիպ օրենքներից: Մասնավորապես, ԼՂՀ-ում առավել բաց են լրատվամիջոցների գրանցման և արտոնագրման կարգերը:

ԼՂՀ-ում «լրատվության միջոցները թողարկվում և տարածվում են առանց նախնական կամ ընթացիկ պետական գրանցման, լիցենզավորման, պետական կամ որևէ այլ մարմնում հայտարարագրման կամ որևէ մարմնի ծանուցման» («Ձևնզվածային լրատվության մասին» ԼՂՀ օրենք, հոդված 4.2): Հեռուստառադիոհաղորդումների հեռարձակման արտոնագիտ տրվում է մրցութային կարգով՝ հաճախությունների ցանկին համապատասխան: Արգելված է գրաքննությունը: Լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները գործում են ազատորեն՝ իրավահավասարության, օրինականության, խոսքի (արտահայտվելու) ազատության և բազմակարծության սկզբունքների հիման վրա: Երբեք լրագրողներն ամրագրված է նաև, որ լրագրողն իր մասնագիտական գործունեության ընթացքում, որպես հասարակական պարտք կատարող անձ, պաշտպանվում է պետության կողմից: Յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ծանոթանալու իր փնտրած տեղեկությանը կամ ստանալու այն:

Հանրապետության լրատվադաշտը կանոնակարգվում է նաև «Լեզվի մասին», «Գովազդի մասին», «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին», «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին», «Պետական գաղտնիքի մասին» ԼՂՀ օրենքներով: Դրանք սակայն, ամբողջ ծավալով չեն կիրարկվում, սխառմանակ, որոշ դրույթներ վերանայման կարիք ունեն: Առանձին խստագույնների անհրաժեշտություն կա, մասնավորապես, «Լեզվի մասին» և «Գովազդի մասին» օրենքներում: Հարկ է օրենսդրական և գործնական միջոցներ ձեռնարկել հայտը լեզվի գերակայությունը լրատվամիջոցներում պահպանելու ուղղությամբ: Այդ պահանջն առանձնապես վերաբերում է հանրային հեռուստատեսությանը և առանձին ռադիոկայանների ու թերթերի, որոնք օտար լեզվով (ռուսերեն) թողարկումներ ու լեզր են տալիս՝ դրա համար չունենալով օրինական իրավունք: Բավական խոցելի է նաև լրատվամիջոցներով մատուցվող նյութերի ու գովազդների լեզվական մաքրության ու բովանդակային բազադրիչները:

Հանրության ակնկալիքը մեծ էր հատկապես հեռուստառադիոընկերությանը վերաբերող նոր օրենքից, ըստ որի այդ լրատվամիջոցի պետական կարգավիճակը փոխարկվում է հանրայինով: Սակայն իրականում տեղի ունեցավ միայն ցուցանակի փոփոխություն: ԼՂՀ պետական-իշխանական հոսովակարգը դեռևս պատրաստ չէ ի դեմս հեռուստատեսության տնսնելու հանրային ամբողջական շահերի ու հետաքրքրությունների արտահայտչի, և շարունակում է այդ լրատվամիջոցը օգտագործել գերազանցապես պետական-իշխանական քաղաքականությունը լուսաբանողի դերում: Օրյենկով ու սուբյեկտիվ գործունեության ձևավորված այդ իրողությունը ժամանակի առաջընթացի հետ, կարծում ենք, անխուսափելիորեն տեղի կտա, և Արցախի հեռուստատեսությունը լիարժեքորեն հանդես կգա իր կոչմանն ու կարգավիճակին հարիր բովանդակային թողարկումներով:

Թվում է՝ ազատ գործունեությունը խոչընդոտող որևէ էական հանգամանք չկա Օրենսդրական ընդհանուր կազմությունը, իրոք, հենց այդպես՝ անխոչընդոտ ու նպաստավոր կարող ենք գնահատել, եթե անտեսենք «Ինքն իրեն մոռացության մատնող» մի իրողություն: Ինդիլը այն է, որ պատերազմի ավարտից հետո ևս ԼՂՀ խորհրդարանը հանրապետությունում, անվտանգության նկատառումներով, պարբերաբար նրկարածգում է ռազմական դրության ջնծիմը, որպեսզի հնարավոր ազնիսիայի պարագայում նրկիքն արագորեն կարողանա իր ողջ ներուժով դիմակայել զինական ոտնձգություններին: Ռազմական դրության ջնծիմով սահմանափակվում են քաղաքացիական-հասարակական մի շարք իրավունքներ, ի շարք ազատ խոսքի, ցույցերի, հավաքների և այլնի: Սակայն ճշտորեն փաստենք, որ 1994 թվականից այսդին՝ այսինքն պատերազմից հետո, ԼՂՀ-ում տարի առ տարի հայտարարվող ռազմական դրությունը իրականում չի գործել և ոչ մի հոդվածով, այն գերազանցապես ունի խորհրդանշական բնույթ և որևէ ձևով չի խոչընդոտում ժողովրդավարական գաղափարներին: Պետական, հասարակական, մասնավոր և այլ կարգի կառույցները գործում են սովորական ջնծիմով, առանց «արտակարգ կարգուկանոնի» ազդեցության, մեծավ մասամբ անտեղյակ նման օրենքի կիրարկման փաստին:

Աշխատանքային ազատ կարգը իշխում է նաև տեղեկատվական ասպարեզում: Երկրորդ 15 տարիներին Արցախում չի գրանցվել «ռազմական դրույթով» որևէ դեպք լրատվամիջոցների ու լրագրողների հետ կապված: Եղել են ճնշման ու հետապնդման փորձեր, սակայն դրանք թելադրված ու պատժադրանքով չէին ռազմական դրույթան խախտանքներով, այլ անմիջական հետևանք էին ներքաղաքական պայքարի և լրատվարկարկական ավանդույթների բազմակայությունը:

Մտնել-ստնել արցախյան մամուլն անդրադառնում է, որ առնիմաստ է, անզան անվանորեն, ռազմական դրույթան ռեժիմի ներկարծգումը, այն խաղաղ պայմաններում թիվ չի ուժեղացնում պետության անվտանգությունը, ընդհակառակը, կարող է ստվեր ձգել հրադիպարական ու քաղաքացիական հասարակության ձգտող ներքի վարկի վրա: Բայց ԼՂՀ իշխանությունները առայժմ գերադասում են կիրարկել այդ օրենքը... Խանութն ռազմաքաղաքականային քաղաքականությունը և ժխտել մերթնդմանը հնչող ընդդիմախոսական պնդումները, թե այդ լծակը իշխանությունն իր ձեռքում իբր պահում է ներքաղաքական ներդրումը լուծելու համար:

Անցած տարիները ցույց տվեցին, որ իշխանություններն, իրոք, հակված չեն օգտվելու նրան լծակից, հատկապես, որ մյուս օրենքները, նաև՝ լրատվական դաշտին առնչվող, տեղակի հնարավորություններն են տալիս գազելու իրավիճակը ապակայունացնող աղմուկությունները:

Եվրոպական չափանիշներին համապատասխանող, արդիական օրենսդրությունը, ամայն, բավարար պայման չէ լրատվական մեծ ու գործուն դաշտ ունենալու համար: Այստեղ առկա բազմաթիվ թերազումներ՝ լրատվամիջոցների քանակական սահմանափակությունը, քաղաքացիական, պաշտպանության և այլն, հետևանք են քաղաքական ու տնտեսական որոշ խոտույթությունների, որոնց ուղղակի ազդեցությամբ է շատ հաճախ «գտնափոխվում» Արցախի լրատվադաշտը:

Ներկա դարաքոջանում տեղեկատվական ոլորտի հիմնական չափորոշիչներից մեկն այն է, թե տվյալ ներկուր որքան ազատ ու անկախ լրատվամիջոցներ են գործում: Այդ առնչությամբ ԼՂՀ լրատվադաշտում չափազանց թափուր տեղ կա. գործող 37 լրատվամիջոցներից հստակատաքար ազատ ու անկախ խմբին կարելի է դասել մոտ մեկ ասանյակը:

Եվ ընդհանրապես թափուր է ընդդիմադիր մամուլի տեղը, որի գոյությունը նույնպես ռոդոդիպարություն կարևոր հատկանիշներից է: Մինչդեռ նախորթաց քոջանում խոտարակվել են առանձին պարբերականներ («10-րդ նահանգ», «Դեմո»), որոնք խոտարակվել են խոտի որոշակի ավանդույթներ են ձևավորել և ստեղծել նախադրյալներ, որպեսզի Արցախում ևս ընդդիմադիր մամուլը դիտվի որպես հասարակական-քաղաքական անհրաժեշտություն՝ գոյության անբեկանելի իրավունքով և իր կարևոր դերակատարությամբ նպաստի ներքի առաջադիմությունը:

Լրատվամիջոցային ներկայիս պատկերը, նախաառաջ, ուղղակի հետևանք է ԼՂՀ ներքաղաքական իրավիճակի, որը կայուն և հավասարակշիռ է, բայց՝ գերծ դիմախակայից ու բազմակերպությունից: 2007թ. կայացած նախագահական ընտրություններում ԼՂՀ քաղաքական հիմնական ուժերը հանդես են եկել միասնական թեկնածուով՝ ի դեմս Բ. Սահակյանի, ինչը հանգեցրեց ընդհանուր քաղաքական դաշտի միաբեկություն: Նոր նախագահին պաշտպանած կուսակցությունները շարունակում են նրան սատարել նաև իրենց մամուլով (հաճախ դա կատարվում է լուս համաձայնությամբ), այդպես գրեթե տեղ չթողնելով իրապարակային ընդդիմախոսության: Սպասվում էր, որ այդ գործառույթն իր վրա կվերցնի պարտված հակառակորդ հիմնական թեկնածուի (Մ. Մայիլյան) թիմը, սակայն նրա կողմնակիցները այդպես էլ չձևավորեցին քաղաքական ուժ իր խոսնակ-լրատվամիջոցով: Նման դեր միաթմամանակ կատարեց «Դեմո» թերթը, մասամբ՝ նաև karabakh-open.com ինտերնետային կայքը, որոնք 2008 թվականից հետո չգործեցին՝ այդպես անորոշ ժամանակով բաց թողնելով շեշտված ընդդիմախոսության վերահայտնվելու հարցը:

Իրավիճակը կարող է փոխվել 2010թ. նրկորդ կեսին, երբ Արցախում կայանան խորհրդարանական հերթական ընտրությունները: Չի բացառվում, որ նախագահին սատարած քաղաքական ուժերից որոշները հարկադրված լինեն գործել ինքնուրույն՝ ընդդիմադիր

դառնալու հեռանկարով: Նման զարգացումը, օրինաչափորեն, իր հետ կքերի ընդդիմադիր մամուլ, եթե, իհարկե, քաղաքական նրկայությունը ի հայտ գան առողջ տրամաբանությամբ սահմանվելու:

Ներքաղաքական հանգամանքից ոչ պակաս Արցախի լրատվադաշտի ընդհանուր «ինքնագզագոություն» վրա մեծ ազդեցություն ունի նրկի սոցիալ-տնտեսական ներկայիճակը: Թեև այդ ոլորտում բարվարացման միտումները ակնհայտ են, դեռևս նշանակալիորեն ցածր է բնակչության կենսամակարդակը, դասական չափանիշներով չեն ձևավորվում նկերների ու միջին խավերը: Կա զգալի հարստություն ունեցող մարդկանց մի խումբ, որոնք առայժմ համարվում պատասխանատվություն չեն ստանձնել ընկերավարական-հասարակական բազմաբնույթ հարցերին (այդ թվում՝ տնդկատվական) իրենց անհրաժեշտ մասնակցության առնչությամբ: Բնակչության մեծ մասն ունի համեմատ նկամուտներ կամ աղքատ է, ուստի ցանկալի ներդրումներ չեն կատարվում լրատվամիջոցների ստեղծման ու պահպանության ասպարնգում: Դեռևս բավական քիչ են անգամ տրամադրվող բաժանատրդային գումարները: Իսկ ունկոր հատվածի համար տնդկատվական ոլորտը առայժմ լուրջ հետաքրքրություն չի ներկայացնում: Ներկա դրությամբ ոչ մի մասնավոր կարող ուժ նպատակային ձևով չի ֆինանսավորում և ոչ մի լրատվամիջոց: Լավագույն դեպքում անհատ ունկերները կամ ոչ պետական ընկերությունները դեպքից-դեպ փոքր գումարներ են տրամադրում առանձին պարբերականների, ինչը չի բարելոխում ընդհանուր կացությունը:

Ներկայումս ԼՂՀ-ում գործող լրատվամիջոցների գերակշիռ մասը (2/3-ից ավելին) ֆինանսավորվում է պետական աղբյուրներից՝ լիովին կամ մասամբ: Վերջին 5-6 տարիների ձևավորված կարգի համաձայն՝ Արցախի կառավարությունը յուրաքանչյուր տարի մոտ 10 մլն դրամ է հատկացնում ոչ պետական մամուլին: Առանց այդ օժանդակության մի շարք լրատվամիջոցներ պարզապես կդադարեն գործել: Եթե վերոնշյալ գումարին հավելենք և այս, որ ամբողջովին պետական օժանդակությամբ են գործում Արցախի հանրային հեռուստառադիոն և հանրապետական «Ազատ Արցախ» թերթը, որոնց հատկացվում է հայտնոր միլիոնավոր դրամ, պարզ է դառնում, թե որքան ևական դեր է խաղում պետությունը ողջ լրատվադաշտում:

Կան հատուկներս լրատվամիջոցներ, որ գերազանցապես ֆինանսավորվում են իրենց հիմնադրի կողմից (ինչպես, օրինակ, ՀՅԴ Արցախի ԿԿ «Ապառաժ» և «Ազատ կայրերի» կուսակցության «Ակունք» պաշտոնաթերթերը) կամ՝ իրենց տեխնիկատնտեսական կարիքները հոգում են ինքնաֆինանսավորմամբ (ինչպես, օրինակ, «Փնյա» մասնավոր հեռուստառադիոընկերությունը):

Մի պարադոքսալ իրողություն, որն առայժմ արցախյան լրատվադաշտի չհարթվող «կնճիթներից» է: Անցած տարիներին ակնհայտ դարձավ, որ ֆինանսատնտեսական քավարք հնարավորություններ ունեցողներից ոմանք հակված չեն մտնելու ակտիվ տնդկատվական քաղաքականության մեջ: Դա վերաբերում է հատկապես հաշտտատնտեսային բնագավառին: Որքան էլ տարօրինակ ու անհասկանալի լինի, փաստ է, որ առ այսօր ԼՂՀ-ում չկա նրկուր հեռուստաընկերությունը (հանրայինից հետո), որը հնաքաձակի հասարակական-քաղաքական ուղղվածության լրատվական-վերլուծական ծրագրեր: Արցախի միակ նրկորը հեռուստաընկերությունը («Փնյա») բացառապես գովադային-ժամանցային է և շարունակում է խուսափել իր ծրագրային շրջանակը ընդարձակելուց, որի անհրաժեշտությունը կա:

Մյուս բացը, որ աչքի է գարնում Արցախի լրատվական համապատկերին, օրայերթի բացակայությունն է: Ամենահաճախակի պարբերականությամբ լույս է տնանում «Ազատ Արցախը»՝ շաբաթական երեք համար, որը, անգամ պետական քաղաքականության ու շաների քարոզման տեսանկյունից, բավարար չէ հանրապետության ընդհանուր տնդկատվական պահանջարկում:

Արցախում խիստ աղություն է նաև օնլայն ռեժիմով գործող ինտերնետային լրատվական կայքերի հարցում: Բացառությամբ karabakh-news.com կայքէջի, որը միայն ռուսերեն և հիմնականում դայջեսթային է (լրաքաղային՝ այլ աղբյուրներից), ներկայումս չկա համաճանցային մի լրատվամիջոց, որը մշտապես թարմացվող սնվական տնդկատվական-վերլուծական նյութերով լուսաբանի ԼՂՀ ներքին և արտաքին կյանքը, և դա՝ առավել անկախ լրատվության սկզբունքով: Ժամանակին այդ հույժ անհրաժեշտ գործառույթ:

խառնիկ հաջողությամբ կատարում էր karabakh-open.com կայքը, որի «հրաժարականից» խոտ, արդեն 1,5 տարի, անցանկալի լուծություն է լրատվադաշտի այդ հատվածում:

«Նոր մեդիայի» մուտքը Արցախ դժվարին է կայանում, ինչը, նախևառաջ, պայմանավորված է տնտեսական հանգամանքով և տեղեկատվության դերի հասարակական-առարկական ոչ համարժեք գնահատականով: ԼՂՀ-ում դեռևս իշխում է այն մտայնությունը, թա հասարակության վրա ներգործելու համար բավական է հեռուստատեսությունը, իբր մյուս լրատվամիջոցները Երկրորդական դերակատարություն ունեն և դրանց լինել-չլինելը այնքան էլ կարևորագ չէ: Բայց տվյալ խնդրի՝ նկատմամբ կա արդեն մասնագիտական շահագրգիռ միջաբերմունք. վերջին 1-2 տարվա ընթացքում տեղական փորձագետները մի քանի անգամ հասկացաւ մարմինների ու անձանց ուշադրությունը սևեթել են ինֆորմացիոն նոր տեխնոլոգիաների ասպարեզում շոշափելի առաջընթաց ապահովելու անհրաժեշտության վրա, իսկ առաջնահերթորեն պիտի արտահայտվի լրատվական նոր կայքերի ստեղծմամբ: Արցախում ևս ժամանակի հրամայականն է, որ «օնլայն ժուռնալիստիկան պետք է դառնա մեր դարաշրջանի ազմուկ հանած «նոր մեդիայի» առաջատար պահապանը» (Ռուսլան Դեմով, «Օնլայն ժուռնալիստիկա: Ներածություն»: Երևան, «Ռուսկան Երևանցի» հր., 2003թ., էջ 53):

Ներկա պահին ԼՂՀ-ում ինտերնետային լրատվությունը փոխանցվում է գերազանցապես անհատական-պաշտոնական կայքերով, ինչը թեև հաճախ հարուստ նյութ է պարունակում, սակայն անհամապատասխան է չի կարող բավարար համարվել ժողովրդավարության միտված լուծողության ու հասարակության համար:

Արցախում ամենօրյա լրատվության խնդիրը փորձ է արվում կարգավորել հանրային հեռուստատեսության և ռադիոյի միջոցով, սակայն դրանց թողարկումային առանձնապահությունը (օրական 3 ժամ) հնարավորություն չի տալիս օգնեցնել լրատվության արժանապատիվ կարևոր բոլոր իրադարձություններին ու փաստերին: Այդ լրատվամիջոցները իրենց ինքնին եթեր են արձակում պարզապես հնացած տեղեկությամբ, ինչը հարուցում է ինֆորմացիա սպառողների հիմնավոր դժգոհությունը: Հեռուստատեսությունն ու ռադիոն առանձին հարկադրված են դրսևորում լրատվական նման վարքագիծ, ի հետևումն «լավ է ուշ, քան երբեք» սկզբունքի: Բայց այն ժամանակակից լրագրության մեջ լավ կարգավիճակ չէ: Արդի հասարակության պահանջն է՝ ժամանակին ստանալ համակողմանի լրատվություն, խնդիր, որին հետամուտ են Արցախի քաղաքացիները ևս:

Резюме

В статье рассмотрен ряд аспектов законодательного урегулирования информационного поля НКР и их прямое влияние на деятельность средств массовой информации. Затронуты также те политические и социальные факторы, которые формируют нынешнюю информационную картину молодой независимой республики.

Գրականություն

1. Ռուսլան Դեմով. «Օնլայն ժուռնալիստիկա: Ներածություն»: Եր., «Ռուսկան Երևանցի» հր., 2003, էջ 53.